Turaka i t. d. On savjetuje nastavnicima, da istražuju povijest svoga mjesta, da čitaju novu literaturu i da primjenjuju metode historijskog materijalizma pri čitanju stare literature, pa će i bez udžbenika uspjeti u predavanju povijesti u školi. Ovaj kratki člančić dat će mnogo pobuda i iskusnijim nastavnicima.

U Prikazima recenzira *M. Dinić* knjigu Vase Glušca »Istina o bogumilima«, *Predrag Ačić* novo izdanje knjige D. Tucovića »Srbija i Arbanija«, D. J. »Slavjanskij Sbornik« a M. P. R. »Voprosy istorii« za 1945. i 1946. Dinić odbacuje s pravom Gluščevu koncepciju, da »bogumila uopšte nije bilo na Balkanskom Poluostrvu«, i obećava opširniju raspravu o tom problemu. Ačić iznosi pozitivne strane Tucovićeve knjige i njenu aktuelnost i smatra, da će ona »korisno poslužiti kao putokaz pravom stručnom i naučnom raspravljanju i savremenom popularnom razlaganju« o našim susjedima i sugrađanima Albancima. D. J. u svom prikazu Slavjanskog zbornika nije dao nikakav sud o pojedinim člancima u zborniku, a to bi bilo vrlo korisno i potrebno, jer veliki dio priloga tretira probleme naše povijesti, kao na pr. Gotjeov članak o postanku srpske države, Pičetin o Križaniću i t. d. Prikaz M. P. R-a nešto je informativniji. Voprosy istorii imaju za naše nastavnike i širu obrazovanu publiku naročito značenje, jer donose obilje materijala iz opće povijesti, iz povijesti naroda SSSR-a i naše, balkanske povijesti. Osim članaka imaju za nas naročit interes rubrike kritike i bibliografije, jer su nam mnoga važna historijska djela zasad još nepristupačna. Mnogi se problemi postavljaju ovdje prvi puta, a mnogi se na nov način osvjetljavaju i rješavaju.

U rubrici Društva i ustanove *Viktor Novak* prikazuje organizaciju i rad »Istoriskog instituta Srpske akademije nauka«, *Jorjo Tadić* daje izvještaj o »Grupi studenata Beogradskog univerziteta na naučnom radu u dubrovačkom arhivu«, a u završnom članku prikazano je osnivanje i dosadašnji rad Istoriskog društva NR Srbije. Iz ovih se prikaza vidi, da je rad na proučavanju historije u Srbiji postavljen na široku bazu, da se provodi sistematski, da okuplja sve pozitivne snage, da odgaja stručno mladi kadar i da daje već vidljive, vrlo pozitivne rezultate.

U rubrici Bibliografija daje *Živorad P. Jovanović* historijsku bibliografiju za 1944. i 1945. godinu. Materijal je podijeljen u 7 grupa: I. Istorija naroda FNRJ, 1. Period do 1918; 2. Od 1918 do 1941; 3. Narodnooslobodilačka borba; 4. FNRJ. II. Marks-Engels-Lenjin-Staljin. III. Istorija SSSR. IV. Balkanski narodi. V. Opšta istorija. VI. Drugi svetski rat. VII. Međunarodni odnosi posle drugog svetskog rata. Vrijednost ove bibliografije je naročito u tom, što daje i važnije članke iz naših časopisa i Priručnike za političke radnike NOV i POJ i Jugoslavenske armije.

V Babić

ISTORISKI ZAPISI, I, CETINJE 1948., SVESKA 1—6.

Časopis je organ Istoriskog društva N. R. Crne Gore i izlazi kao dvobroj svaka dva mjeseca. Redakcioni odbor sastavljaju Jagoš Jovanović (odgovorni urednik), Risto Dragičević, Jovan Ivović, Don Niko Luković i Ignjatije Zloković. Tri dosad izašla dvobroja donose pretežno monografijske priloge, zatim izvornu građu iz arhiva i muzeja Crne Gore i razne »sitne priloge«. Članak J. *Jovanovića: Crna Gora u revolucionarnoj 1848. godini* (sv. 1—2) izrađen je na osnovi već objelodanjene građe. Dodirujući odnos vladike Petra II. prema Srbiji kneza Aleksandra i njenoj intervenciji u madžarskoj revoluciji, pisac netočno tvrdi, da se vladika »nije slagao s takovom politikom srpske

vlade« (str. 10). Poznato je, da je on odlikovao Knićanina za njegovo sudjelovanje u gušenju madžarske revolucije, a treći dvobroj Istoriskih zapisa objelodanjuje prvi put i tekst pisma grofa Orlova od 27. VI. 1849., u kojem on u ime cara Nikole zahvaljuje vladici na njegovoj spremnosti izraženoj u pismu grofu 1. VI., da odredom hrabrih Crnogoraca pomogne carskoj vojsci protiv madžarskih »buntovnika«. Car je, prema Orlovu, smatrao osobitim izrazom vladičine privrženosti prema Rusiji (!), što se on izjavio pripravnim »prisoedinit otrjad hrabrih Černogorcev k vojskam našim vstupivšim v Vengriju dlja usmirenija mjateža, vozbuždennago prestupnymi proiskami zloumyšlenikov stremjahčisja po vsjudu nisprovergnut zakonnuju vlast i vsě načala obščestvennago porjatka« (str. 320).

Članci don N. *Lukovića: Velika narodna skupština Bokelja 1848 godine* (1—2) i *Stogodišnjica narodnog ustanka u Grblju* (5—6) prikazuju prilike u Boki 1848. U vezi s proglasom vladike Petra II. od 20. V. 1848., upućenim Bokeljima i Dubrovčanima, pisac tvrdi, da su vladika i bokeljski predstavnici na svom zborovanju u Prčanju (13. VI.) izrazili istu misao o formiranju južnoslavenske misli i federativnoga državnog uređenja (str. 14), ali objašnjavajući odgovor Bokelja na poziv hrvatskog sabora za združenjem pravilnije kaže, da se pri tom moglo pomišljati samo na ujedinjenje »jugoslavenskih država« u okviru Habsburške monarhije, jer »bez klauzule »pod Cesarskim štitom« za onda nije bilo moguće zamisliti tu osnovu slavenskog carstva« (str. 19). Međutim, držim, da pisac ne postupa pravilno, kada riječi iz navedenog odgovora Bokelja: »Mi Dalmatinci niesmo no Bokezi« nastoji opravdati pretpostavkom, da je Boka stvorila »poseban tip ili etničku grupu naroda, koji se odvojio od ostalog stanovništva naše obale« (str. 19). U prikazu grbaljskog ustanka pisac nesumnjivo pretjeruje, kada tvrdi, da su bokeljski prvaci zbog tada još nejasnog držanja vladike Petra II., mislili, »da će se Crna Gora staviti na čelo pokreta za oslobođenje i ujedinjenje Južnih Slavena« (str. 253), a ne donosi dokaz ni za svoju tvrdnju, da su ustanike, uz ostalo, potakli na ustanak i pozivi, »koji su im pristizali iz Hrvatske« (str. 254).

R. *Dragičević* objelodanjuje tri priloga: *Arhivski podaci o licima »Gorskog vijenca«* (1—2), *Njegoševa »Biljarda«* (3—4) i *Prilog istoriji saniteta u Crnoj Gori* (1—6). Pisac s uspjehom nastoji da vojvodi Drašku, Vuku Mandušiću i drugim licima u »Gorskom Vijencu« utvrdi identitet i historijsku vjerodostojnost, te zaključuje, da »Njegoš, naravno, nije mogao svaki detalj uzeti iz vremena vladike Danila, ma da je... uzeo mnogo više no što bi to na prvi pogled izgledalo i no što je potrebno za jedno književno djelo« (str. 44). Pisac je uspio da objasni i dosad neriješeno pitanje Njegoševa »Sovra providura«; on s pravom ističe, da je vladika mogao od svakoga starijeg Crnogorca doznati, da je za vrijeme mletačke uprave u Boki »bio najveći poglavica sopra providur (proveditore estraordinario), koji je sjedio u Kotoru, a u Novome i u Budvi bili su proviđuri«, kako je to doznao i Vuk Karadžić skupljajući građu za svoja djela o Crnoj Gori i Boki Kotorskoj. U članku o građenju Njegoševe »Biljarde« pisac na osnovi arhivskih dokumenata dokazuje, da je ona bila podignuta već 1838.; u »Prilogu istoriji saniteta u Crnoj Gori« prikazuje on teške higijenske prilike, u kojima je crnogorski narod živio, i nastojanje državne vlasti od 1879. dalje da uredi sanitetsku službu.

Dr. M. *Filipović* pokazuje na značajnom primjeru *Bijelog Pavla* (3—4), kako narodna predanja mogu poslužiti »vrlo korisno kao dopuna i objašnjenje pisanim izvorima, kad o nekom događaju ili ličnosti ima i takvih izvora, a kao jedini izvor, kad nema drugih, pisanih, izvora« (str. 263). Ispoređujući različita predanja o Bijelom Pavlu kao rodonačelniku jednog od sedam plemena u crnogorskim Brdima. Bjelopavlića, on nalazi odgovor na pitanje, odakle je i kada je Bijeli Pavle došao u Zetu, i zaključuje, da se »arbanaške verzije o bežanju Pavlovu iz Dukađina usled provale Tatara i bjelopavlićko vezivanje Bijelog Pavla za vreme i rad kraljice Jelene toliko slažu s drugim utvrđenim

činjenicama da se moraju uzeti kao tačne u osnovi svojoj. Prema tome, Bijeli Pavle je dospeo u Zetu iz tadašnjeg Hvosna osamdesetih godina 13. veka. Vreme od 125 godina, od njegova doseljenja pa do 1411., kada se prvi put pominju Bjelopavlići u pisanim izvorima, bilo je dovoljno da se od njegova potomstva razvije rod.« (Str. 258.) Slučaj Bijelog Pavla daje piscu poticaj, da svoj prilog završi ovom opravdanom načelnom napomenom: »Nameće se kao jedan od zadataka naše nauke da se, na osnovi dosadašnjih iskustava, izradi metodika za iskorišćavanje i ove vrsti građe, t. j. narodnih predanja, kojima naš narod tako obiluje. Tiče se to u prvom redu predanja o mnogim gradinama, kulama, crkvinama i dr. kao i predanja o raznim ličnostima i događajima u onim krajevima za čiju prošlost i nema nikako ili nema dovoljno pisanih izvora.« (Str. 263.)

Članak don. A. *Miloševića: Kako se vladalo od davnina u Kotorskoj Republici i u kasnija vremena u Kotoru* (5—6) nije još dovršen, ali se već sada može reći, da u njemu ima netočnih i nedovoljno potkrijepljenih tvrdnja. U osnovi je pogrešna tvrdnja, da »Mlečići do kraja 10. vijeka ne znadu još za kakve Romane u Kotoru i u Dalmaciji«, da tada »o kakvim Romanima nema ni spomena« (str. 291) i da su Romani u dalmatinskim gradovima samo produkt »romanizatorne politike« crkve.

J. *Vukčević* donosi u članku: *O ubistvu kneza Danila u Kotoru* (5—6) nove podatke o ličnosti atentatora Kadića.

Ig. *Zlokovića* daje u prilogu: *Pomorske škole u Boki Kotorskoj* (1—2) kratak nacrt povijesti pomorstva u Boki, ističući uz ostalo značenje Marka Martinovića kao učitelja ruskih pitomaca Petra Velikoga 1698.

U zanimljivom prilogu o *Raseljavanju nikšićkih muslimana* (5—6) J. *Ivović* nastoji da na osnovi arhivskih dokumenata iz 1879. utvrdi uzroke za raseljavanje muslimana iz Nikšića. To su prema njemu: gubitak feudalnih dohodaka (zemlju, koju su sami obrađivali, zadržali su!), vjerski fanatizam i ratnički ponos, vjerska mržnja Crnogoraca, neodlučno sprovođenje odluka crnogorske vlade o sigurnosti muslimana i njihova nesnalažljivost »u novim ekonomskim prilikama.« Čini se, da ovaj posljednji uzrok dolazi najmanje u obzir, jer se o nekoj dubljoj promjeni u ekonomskim prilikama jedva može tada govoriti. Od istog pisca potječe i prilog *Arheološki i numizmatički nalazi u Zavrhu* (3—4), koje mjesto identificira s antiknom Andervom.

U članku *Orjenski bataljon* (3—6) Š. *Doklestić* prikazuje postanak i razvitak proslavljenog Orjenskog bataljona, uz koji su vezani likovi narodnih heroja Save Kovačevića, Nikole Gjurkovića i dr., od 1941. do njegova rasformiranja 28. V. 1942. Daljnji je prilog NOB-i P. *Komnenića: Stanje u Hercegovini poslije kapitulacije Jugoslavije* (3—4).

Velik dio prostora zauzima u časopisu *Istoriska građa*, podijeljena u tri skupine: I. *Iz neobjavljene Njegoševe prepiske* (dr. J. Milović); II. *Crna Gora i događaji u Bosni i Hercegovini i Sandžaku g. 1878., 1879. i 1882.* (J. Ivović); III. *Narodno-oslobodilačka borba* (J. Ivović). Ova građa unosi svijetlo u mnoge dosad nedovoljno objašnjene događaje, napose ona o događajima u Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Sandžaku za vrijeme Berlinskog kongresa i poslije njega. Značajna ličnost pivskog vojvode Lazara Sočice i njegova uloga u vezi s otporom naroda protiv okupacije Bosne i Hercevine kao i za vrijeme bune u Hercegovini 1882. potpuno je njome objašnjena. Stanovište Crne Gore i kneza Nikole prema ustanku u Hercegovini postaje sada jasnije, jer je izvan sumnje njihovo nastojanje, da usprkos službenom neutralnom držanju, na koje su bili prisiljeni, pomažu ustanike. Rasvijetljeno je i nastojanje Austro-Ugarske, da spriječi historijski razvitak ovih krajeva zadržavanjem feudalnih odnosa. S interesom očekujemo opširnu raspravu o »socijalnom činiocu« i drugim pitanjima u događajima ovoga doba, koju J. Ivović najavljuje u vezi s objavljenom građom. Osobite su vrijednosti i nedavno otkopani dokumenti Lovćenskog odreda od početka borbe 1941. do kraja maja 1942., pa i ostala građa iz NOB-e u Crnoj Gori: tekst Ostroške rezolucije (8. II. 1942.), kojom

su se na skupštini u manastiru Ostrogu crnogorski i bokeljski rodoljubi izrazili za borbeno jedinstvo, narodnu slobodu i odlučnu borbu do pobjede protiv fašističkog okupatora i narodnog neprijatelja (1—2); dokumenti pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru i Boku iz 1941. (3—4); naredbe Glavnog štaba i Štaba zetskog odreda od kraja 1941. (5—6). U izvornu građu valja ubrojiti i prijevod *Memoara bosansko-hercegovačkog* (3—4), upućena 1886. na francuskom jeziku »prijateljima slobode i pravde, koji zasjedavaju u parlamentima i uopšte predstavnicima naroda i javnog mnijenja.« Prevodilac I. Plamenac smatra »nesumnjivim« autorom memoara Vasu Pelagića, ali ne navodi razloge ovom mišljenju. U spisu se prikazuje vladavina Austro-Ugarske u okupiranoj Bosni i Hercegovini. Usprkos nepravilnom stanovištu u nacionalnom pitanju (prema kojem u Bosni i Hercegovini žive samo Srbi), važan je to historijski dokumenat o eksploataciji narodnih masa od strane Austro-Ugarske (golem porast eksekucija kod prikupljanja, poreza, velik broj osuda i dr.).

P. D. *Šerović* objavljuje »sitne priloge«: *Prilozi za proučavanje narodnog života u Boki Kotorskoj u prošlosti* (1—2); *Nekoliko riječi o imenu varoši Hercegnovoga; O rasprostranjenosti ličnog imena Njegoš* (5—6). Pisac utvrđuje, da se ime Hercegnovi dokumentarno pojavljuje 1726. i da prezime Njegoš potječe od ličnog imena Njegoš, koje se 1740. spominje u Boki. (Naknadno donosi podatak o posebnom imenu Njegoš u Boki iz 1705.)

Iz ovog se pregleda vidi, da Istoriski Zapisi uglavnom ispunjavaju zadaću, koju im je uredništvo namijenilo. Vrijednost ponekog priloga nesumnjivo bi porasla, da se više pažnje posvetilo njegovoj naučno-kritičkoj strani. Premda je uredništvo u svojoj »Riječi« zamolilo suradnike, »da u svojim prilozima redovno naznačuju izvore i literaturu kojom su se služili«, ipak su se neki suradnici oglušili ovom opravdanom pozivu; don Anton Milošević zadovoljava se općom napomenom, da svoj članak piše »na osnovu arhivskih podataka i raznih istoriskih izvora«, a ni don Niko Luković ne potkrijepljuje svoje tvrdnje potrebnom argumentacijom.

Tomo Čubelić

JAGOŠ JOVANOVIĆ, STVARANJE CRNOGORSKE DRŽAVE I RAZVOJ CRNOGORSKE NACIONALNOSTI. ISTORIJA CRNE GORE OD POČETKA VIII. VIJEKA DO 1918. GOD. CETINJE 1948., IZD. NARODNE KNJIGE, STR. 448.

Pisac ove knjige, Jagoš Jovanović, direktor Više pedagoške škole u Cetinju, kaže u predgovoru, da mu je bila namjera, »da na osnovu dokumenata i vjerne istoriske građe osvijetli vjekovnu oslobodilačku borbu crnogorskog naroda, da iznese pregledno njegov istoriski razvoj, da pronađe uslove pod kojima je stvarana crnogorska država i pod kojima je kasnije (od sedamdesetih godina prošlog vijeka) počela da se izgrađuje njegova nacionalna država.« Literatura, koju poimenično navodi, uglavnom je starija, iz vremena prije prvoga svjetskog rata, ali se — kako sam ističe — koristio i neobjelodanjenom arhivskom građom. Opravdavajući se »relativno kratkim vremenom koliko je radio na ovom djelu«, pisac je svijestan njegove nepotpunosti, ali napominje, da je »potpuno mogućno« dati »sistematsku istoriju crnogorskog naroda«, ako to bude »posao više ljudi od nauke.« Knjigu namjenjuje »širokim narodnim masama i učenicima srednjih

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA I 1948 BROJ 1-4

TISAK I NAKLADA NAKLADNI ZAVOD HRVATSKE / ZAGREB

REDAKCIONI ODBOR

VLADIMIR BABIĆ
MIROSLAV BRANT
GRGA GAMULIN
MARKO KOSTRENČIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JAROSLAV ŠIĐAK

I Z D A J E

POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE

ZAGREB